

СЕНИК Т. Б.,
доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
(Західноукраїнський національний
університет)

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.38>

ОКРЕМА УХВАЛА ЯК МЕХАНІЗМ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗЛОВЖИВАННЯ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті проаналізовано проблематика правової природи, регулювання та реалізації окремої ухвали судами. Досліджуючи напрацювання, викладені у доктрині кримінального процесу, ґрунтуючись на аналізі та порівнянні кримінально-процесуального законодавства, автор подає своє бачення питань, щодо відновлення окремої ухвали.

Узагальнюючи правозастосовну практику та доктринальні підходи, автор вказує, що окрема ухвала – це судовий акт, яким суд реагує на виявлені під час судового розгляду процесуальні зловживання учасниками кримінального провадження, шляхом встановлення обов'язкового реагування відповідних органів для вжиття заходів та усунення підстав для подальшого зловживання учасниками кримінального провадження.

Проведений аналіз у теорії кримінального процесу, так і судової практики надає можливість констатувати, що норми кримінально-процесуального законодавства не передбачають прийняття окремої ухвали, як засіб реагування на виявлені під час судового розгляду порушення закону і встановлені підстави. Доцільно змінити підхід, що окрема ухвала є «не досить популярним» способом реагування суддів на процесуальні порушення учасників кримінального провадження. Потрібно уніфікувати положення КПК, щодо застосування судами окремої ухвали за наслідками зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, оскільки чинний кримінальний процесуальний закон не врегульовує питання постановлення судового рішення, як окрема ухвала для можливості усунути порушення учасниками кримінального провадження процесуальних обов'язків і надати можливість суду звернутися до відповідних органів, посадових чи службових осіб з метою належного реагування на встановленні у ході судового розгляду порушення закону, прав та обов'язків.

Таким чином, здійснено порівняльно-правовий аналіз положень Кримінально-процесуального кодексу 1960 року (далі – КПК 1960 року) та Кримінального кодексу України 2012 року (далі – КПК 2012 року) у частині регламентації застосування окремої ухвали судами.

Вивчено правозастосовну практику реалізації окремої ухвали судами та виконання їх відповідними органами.

Ключові слова: судовий розгляд, кримінальне провадження, відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні, окрема ухвала.

Senyk T. B. Separate resolution as a mechanism of response to procedural abuse by participants in criminal proceedings

The article analyzes the problems of the legal nature, regulation and implementation of a separate decision by the courts. Researching the developments set forth in the doctrine of criminal procedure, based on the analysis and comparison of criminal procedural legislation, the author presents his vision of issues related to the restoration of a separate resolution.

Summarizing the law enforcement practice and doctrinal approaches, the author points out that a special court ruling is a judicial act by which a court responds to procedural abuses by participants to criminal proceedings revealed during the trial by establishing a mandatory response of the relevant authorities to take measures and eliminate the grounds for further abuse by participants to criminal proceedings.

The analysis of both the theory of criminal procedure and court practice makes it possible to state that the provisions of criminal procedure legislation do not provide for a special ruling as a means of responding to violations of law and established grounds identified during the trial. It is advisable to change the approach that a special ruling is a "not popular enough" way for judges to respond to procedural violations of participants in criminal proceedings. It is necessary to unify the provisions of the CPC regarding the application by courts of a separate ruling on the consequences of abuse of procedural rights by participants in criminal proceedings, since the current criminal procedure law does not regulate the issue of issuing a court decision as a separate ruling to eliminate violations of procedural obligations by participants in criminal proceedings and to enable the court to apply to the relevant authorities, officials or officers in order to properly respond to violations established during the trial.

Thus, the author makes a comparative legal analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code of 1960 (hereinafter – CPC 1960) and the Criminal Code of Ukraine 2012 (hereinafter – CPC 2012) in terms of regulating the application of special rulings by courts.

The author studies the law enforcement practice of implementation of special rulings by courts and their enforcement by relevant authorities.

Key words: *court proceedings, criminal proceedings, adjournment of court proceedings in criminal proceedings, separate resolution.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день багато праць науковців присвячено дослідженню окремих видів судових рішень у кримінальну провадження, однак під час судового розгляду, такий вид судового рішення, як окрема ухвала не використовується, окрім випадків визначених кримінально-процесуальним законодавством (ст. 378 КПК 2012 року). Тож, актуальність цього питання обумовлюється тим, що КПК 2012 року, не містить положення «окрема ухвала» та не дає роз'яснення такому поняттю, однак ст. 378 КПК 2012 року, передбачає можливість суду одночасно з ухваленням вирок порушити окремою ухвалою питання перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення про необхідність влаштування цих неповнолітніх, непрацездатних або встановлення над ними опіки чи піклування. Таким чином, норми передбачені ч. 1 ст. 378 КПК 2012 року, дають можливість говорити про такий окремий вид судових рішень, як окрема ухвала, хоча у ст. 110 КПК 2012 року, що передбачено такі процесуальні рішення, як ухвала, вирок та постанова, та жодним чином не визначено окремої ухвали, як процесуального рішення.

Варто зазначити, що постановлення окремої ухвали є виявленням судом під час судового розгляду порушення процесуальних зловживань учасниками кримінального провадження, а підтвердженням цього є судова практика.

Постановка завдання. Системний аналіз норм кримінально-процесуального закону, дає змогу дійти до висновку про те, що рішення судів будь-якої інстанції приймаються, згідно

передбаченого закону України, тобто, процесуальні рішення ухвалюються для встановлення і закріплення істини у кримінальному провадженні. Таким чином, можливість ухвалення рішень, такого, як окрема ухвала має зумовлюватися позитивним впливом на ефективність здійснення правосуддя, дотримання розумних строків та процесуальні зловживання учасниками кримінального провадження, адже постає питання: **Чи окрема ухвала буде профілактикою під час судового розгляду для дотримання процесуальних прав та обов'язків учасниками кримінального провадження?** Відповідаючи на це питання, необхідно зрозуміти, що краще попередити порушення процесуальних зловживань, чим притягувати до відповідальності учасника судового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній доктрині кримінального процесу приділено недостатньо уваги окремій ухвалі у кримінальному провадженні. У небагатьох публікаціях з цієї проблематики акцентується, переважно, на змісті судових рішень у кримінальному процесі: Н. В. Глинська, Ю. М. Грошевий, Л. М. Гуртієва, Т. В. Лукашкіна, В. Т. Маляренко, та інші вчені. Окремо необхідно відзначити наукові праці Ю. А. Дорохіна Л. О. Медведик, С. С. Мар'янова, Н. Р. Бобечко, які становить комплексну науково-практичну розвідку цього інституту кримінально-процесуального права. З огляду на це, питання, щодо відновлення окремої ухвали у кримінальному процесі України потребують додаткового з'ясування.

Метою статті є дослідження правового регулювання окремої ухвали, доктринальних підходів до розуміння її суті у кримінально-процесуальному праві.

Виклад основного матеріалу. Стаття 23-2 Кримінально-процесуального кодексу 1960 року містила такий вид судового рішення, як окрема ухвала суду. Відповідно до вказаної норми КПК 1960 року, суд при наявності на те підстав виносить окрему ухвалу (постанову), якою звертає увагу державних органів, громадських організацій або посадових осіб на встановлені по справі факти порушення закону, причини і умови, що сприяли вчиненню злочину і вимагають вжиття відповідних заходів. Окрему ухвалу (постанову) може бути також винесено при виявленні судом порушень прав громадян та інших порушень закону, допущених при провадженні дізнання, досудового слідства або при розгляді справи нижчестоящим судом [1].

Слід відмітити, що перелік підстав для винесення окремих ухвал чи постанов, визначений у ст. 23-2 КПК 1960 року, не є вичерпним. У разі необхідності суд міг за матеріалами судового розгляду винести окрему ухвалу і в інших випадках (*наприклад*, стосовно фактів відкладення судового розгляду, недоставлення підсудних, невиконання судових доручень та постанов про привід тощо).

Натомість чинний Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року, не регулює питання постановлення такого виду судових рішень, як то окрема ухвала чи постанова, які би надавали можливість суду звертатися до державних органів, посадових чи службових осіб з метою належного реагування на встановлені у ході судового розгляду порушення закону, прав і основоположних свобод людини органом досудового розслідування чи судом нижчестоящої інстанції. За винятком ст. 378 КПК 2012 року, а саме з настанням двох випадків: 1) необхідністю порушення окремою ухвалою перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення питання про влаштування неповнолітніх, непрацездатних або встановлення опіки чи піклування у разі наявності в обвинуваченого неповнолітніх дітей, які залишилися без нагляду, непрацездатних батьків, баби, діда, прабаби, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і залишилися без нагляду (ч. 1 ст. 378 КПК 2012 року); 2) необхідність вжиття заходів щодо збереження майна обвинуваченого (ч. 2 ст. 378 КПК 2012 року) [2].

Водночас, з припису, п. 12 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» можна дійти висновку, що у разі невиконання або неналежного виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, суд наділений повноваженням щодо винесення окремої ухвали, в якій порушує питання дисциплінарної відповідальності судового експерта [3].

Звідси випливає, що суд наділений повноваженнями у разі зловживання судовим експертом процесуальних обов'язків винести окрему ухвалу.

Така нормативна регламентація забезпечує суд додатковим механізмом реагування на процесуальні зловживання учасниками судового розгляду. Своєю чергою, це спричиняє позитивний досвід як у доктрині кримінального процесу, так і у правозастосовній практиці.

Таким чином, варто погодитися з Ю. Дорохіну, яка зазначає, що окремі ухвали стають не тільки поштовхом для виявлення і припинення правопорушення, а виконують і превентивну функцію у разі застосування на їх підставі відповідних санкцій до правопорушника; окрема ухвала суду допомагає виявленню та усуненню причин і умов, які в сукупності можуть зумовити порушення законності, є основою для припинення правопорушення, а також підставою для застосування заходів відповідальності до осіб, які вчинили правопорушення [6].

Однак, слід констатувати, що для ефективності окремої ухвали, необхідно забезпечити зворотню реакцію на надсилання судом окремої ухвали органам, до повноважень яких входить притягнення до дисциплінарної відповідальності. Окрім того, на мою думку, необхідно встановити строки для надання відповіді суду вжиті заходи та виконання окремої ухвали.

Для прикладу окрема ухвала, постановлена Вищим антикорупційним судом від 24 серпня 2022 р. у справі № 991/2685/21, якою перед Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури міста Києва було порушено питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката [5].

Зокрема, під час розгляду цієї справи, для участі у судовому засіданні на дату, заздалегідь узгоджену із стороною захисту, прибули прокурор та інші учасники справи, проте адвокати не з'явилися, подавши менше, ніж за годину до початку судового засідання клопотання про відкладення розгляду справи.

Вищий антикорупційний суд керувався нормами ч. 1 ст. 324 КПК України, відповідно до якої, якщо в судове засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання і вживає заходів до прибуття їх до суду. Одночасно, якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, що згідно із законом уповноважені притягати їх до дисциплінарної відповідальності.

З урахуванням наведених вище обставин, суд дійшов висновку, що в процесуальній поведінці адвоката наявні ознаки дисциплінарного проступку, а саме: неналежного виконання професійних обов'язків внаслідок створення перешкод для судового розгляду кримінального провадження та реалізації права підзахисного на розгляд цього провадження у розумні строки. Тому Суд вважав за необхідне порушити питання про дисциплінарну відповідальність адвоката перед кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури регіону, де він обліковується.

Зокрема, не можна стверджувати напевне, що були вжиті заходи та надано відповідь суду, адже аналізуючи подальший судовий розгляд, захисник неодноразово зловживав процесуальними права та обов'язками.

У судовій практиці є інші випадки застосування окремої ухвали. Так, суддя звернувся до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (надалі – комісія) у зв'язку із двома фактами нез'явлення в судове засідання. Однак, закриваючи провадження, комісія взяла до уваги лист із проханням перенести судове засідання у зв'язку із необхідністю прокурора брати участь у слідчих діях, а також пояснення прокурора, що інші прокурори, які входили до складу групи, не володіли інформацією про стан судового розгляду цього кримінального провадження. У третьому випадку суд скаржить на те, що прокурор не з'явився на чергове судово засідання та вдруге не забезпечив з'явлення свідка обвинувачення, до якого застосовані заходи безпеки. Комісія, закриваючи і це провадження, звернула увагу на те, що суд не з'ясував питання про поважність причин нез'явлення в судове засідання [4].

Відтак, судова практика красномовно свідчить про те, що окрема ухвала дозволить суду реагувати на процесуальні порушення. Застосування окремої ухвали знайде своє логічне продовження і завершення у вигляді належних санкцій за її невиконання.

У зв'язку з цим, вважаю за доцільним відновити відповідальність за неприбуття прокурора чи захисника в судове засідання (після з'ясування поважної підстави), а також порушення ними порядку судового засідання, де суд матиме право окремою ухвалою повідомити відповідного керівника прокуратури, кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури для вжиття передбачених законом заходів з метою запобігання в подальшому відкладень судових процесів.

Окрім того, під час розгляду одного кримінального провадження, суд не повинен обмежуватися прокурором чи захисником, у випадку зловживанням процесуальними правами, а може винести кілька окремих ухвал, якщо вони стосуються різних питань чи різних учасників кримінального провадження. У такий спосіб будуть гарантуватися умови для всебічного, повного, неупередженого та оперативного судового розгляду кримінального провадження.

Нажаль, незважаючи на те, КПК 2012 року, не урегульовує питання постановлення такого виду судових рішень, як то окрема ухвала чи постанова, які би надавали можливість суду звертатися до державних органів, посадових чи службових осіб з метою належного реагування на встановлені у ході судового розгляду порушення закону, прав і основоположних свобод людини учасниками кримінального провадження.

Водночас, для ефективності окремої ухвали, органи, яким суд надсилає окрему ухвалу повинні мати повноваження, необхідні для вжиття відповідних заходів реагування. При цьому, суд не має права в окремій ухвалі визначати конкретні заходи, які слід вжити для усунення підстав та умов, що сприяли порушення процесуальних прав чи обов'язків, оскільки це виходить за межі компетенції суду.

Привертає увагу те, що все ж таки деякі науковці звертають увагу на неефективність існуючих на сьогодні механізмів забезпечення виконання окремої ухвали суду. Зокрема, суддя Л. Медведик з цього приводу зазначає, що надсилання судом окремої ухвали органам, до повноважень яких, входить притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності, органу досудового розслідування чи прокурору – не забезпечує результату, без закріплення вимоги про необхідність їх чіткої, зворотної реакції; навіть встановлення строків для надання відповіді суду про вжиті заходи, не змінить недбалого відношення будь-якої посадової особи [7].

І тут доречно підтримати Л. Медведика, щодо окремої ухвали, а саме: «...без закріплення вимоги про необхідність їх чіткої, зворотної реакції; навіть встановлення строків для надання відповіді суду про вжиті заходи...», утім, якщо передбачити строк виконання окремої ухвали: «особи, яким адресовано окрему ухвалу, повинні письмово повідомити суд про вжиті заходи протягом одного місяця з дня одержання ухвали» відповідні органи будуть зобов'язанні відреагувати на окрему ухвалу суду.

На мою думку, доцільно надати право суду з'ясувати, що конкретно зроблено для виконання окремої ухвали. Окрім того, слід передбачити, форму відповіді виконання окремої ухвали, адже такі повідомлення повинні надсилатися до суду у письмовій формі.

Якщо необхідних заходів не було вжито, суд повторно може постановити окрему ухвалу до вищестоящого органу. Така практика (постановлення окремих ухвал) має вагомі причини, які запобігають «тяганині» за ініціативи учасників кримінального провадження, і пов'язані, передусім, з тим, що підстави відкладення судового розгляду (зокрема неприбуття осіб, викликаних до суду, або необхідність витребування нових доказів) можуть бути створені штучно.

У зв'язку з вищенаведеним постає питання: **Чи доцільно відновлювати інститут окремої ухвали?** Так, згідно Єдиного державного реєстру судових рішень, інститут окремої ухвали є досить дієвий, адже окрема ухвала має бути обґрунтованою і вмотивованою. Вона може бути винесена тільки на підставі матеріалів, досліджених у суді, та має містити вказівку на дійсні підстави й умови, які сприяли зловживанню процесуальними правами і обов'язками учасниками кримінального провадження. За необхідності слід заслухати осіб,

дії або бездіяльність яких сприяли зловживання процесуальними правами чи їх порушенням. Надання можливості застосування окремої ухвали у кримінальному провадженні, на мою думку, забезпечить виконання завдання кримінального провадження щодо швидкості і повноти судового провадження.

Висновки. На підставі вищевикладеного, слід аргументувати, що відновлення інституту окремої ухвал видається доцільним. Зрештою, у теперішній час, учасник кримінального провадження має можливість зловживати процесуальними права та обов'язками, а відсутність дієвого механізму для боротьби із зловживанням не забезпечує результату без нормативного закріплення щодо можливості вжиття заходів таких, як окрема ухвала.

Окрім того, у практиці повинен бути сталий підхід до уникнення зловживань учасниками кримінального провадження, відповідно до якого правова природа окремої ухвали буде виявлятися у таких ознаках: а) постановлення окремої ухвали буде правом, а не обов'язком суду; б) окрема ухвала, повинна бути процесуальним засобом необхідного належного реагування (судового впливу) на порушення законності, а також підстав та умови, що цьому сприяли, які виявлені судом саме під час судового розгляду; в) встановлення строків для надання відповіді суду про вжиті заходи.

Зважаючи на окреслене, важливо це закріпити у ч. 8 ст. 110 КПК України: «У випадку зловживання процесуальними правами та обов'язками чи у разі інших порушень норм цього Кодексу учасниками кримінального провадження, суд може постановити окрему ухвалу. Орган, який отримав окрему ухвалу зобов'язаний письмово повідомити суд про вжиті заходи протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження окремої ухвали».

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28.12.1960 р. № 1001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
4. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів № 92дп-17 від 6 вересня 2017 року. URL: <https://www.kdkp.gov.ua/punishment>
5. Окрема ухвала Вищого антикорупційного суду від 24 серпня 2022 року у справі № 991/2685/21. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/105886412>.
6. Дорохіна Ю. А. Окрема ухвала суду як інструмент забезпечення законності: сутність, правові підстави, наслідки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 65–70.
7. Медведик Л. О. Окрема ухвала та висновки (правові позиції) верховного суду як засоби адміністративної юрисдикції суду. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2018. Вип. 19. С. 196–201.

